

ÚJRAFORDÍTÁSOK – Ajándék a nemzetnek vagy bábeli zűrzavar?

Tejüveg

Camus, Dante, Goethe, Joyce, Kerouac, Salinger és Shakespeare: csak néhány azokból az írókból, akiknek klasszikusait új fordításban olvashatjuk. Úgy tűnik, az utóbbi években valóságos újrafordítási lázban égnek a magyar műfordítók, de vajon mi ennek az oka? Irodalmi hagyomány vagy inkább kritikai szemlélet vezeti őket?

Sárdi Krisztina

A múlt heti nemzetközi könyvfesztiválon egyszerre két világirodalmi klasszikus új magyar változatát ismerhettük meg: *Dante Isteni színjátéka* Nádasdy Ádám nyolcéves munkájának gyümölcse (Magvető, 2016); *Camus Közönyét* Az idegen címmel pedig Ádám Péter és Kiss Kornélia együtt fordította (Európa, 2016). Mindemellett színházaink egyre modernebb magyar szövegekkel játsszák *Shakespeare-t* a klasszikusnak számító Arany-, Kosztolányi- vagy Mészöly Dezső-fordítások helyett, tavaly nagy port kavart *Salinger* Zabhegyezőjének átkeresztelése Rozsban a fogóra. Ilyenkor az olvasóközönség és néha még a szakma is berzenkedik, miért kell Arany szállóigévé vált mondatait vagy a beatnemzedék kultuszkönyvének címét lecserélni, modernizálni. Pedig az újrafordítás nem minden esetben szándékos modernizálás. Többek között akkor lenne az, ha meglévő fordítást írta át a fordító, ha szándékosan változtatna meg szavakat, kifejezéseket, hogy úgymond „kortársabb” legyen.

muszaj észrevenni. Kétszeresen hálátlan, mert minden fordítás csak egy nemzet számára értékes, s valóban ajándék a nemzetnek.” Nem véletlenül áll ez az idézet a most megjelent, Nádasdy-féle Isteni színjáték borítóján egyfajta mottóként:

– Számomra a fordítás kifejezetten hazafias cselekedet, egyetértek Babitscsal. A magyar nyelvű olvasóknak szól, a „nyelvtársainknak” – magyarázza a professzor. – A lefordított szöveg a kultúránk része lesz, fontos, hogy megértjük, értelmezzük. Az Isteni színjáték Babits-féle költői szövege felett eljárt az idő, és még csak nem is azért, mert olyan nagyon gyorsan változna a magyar nyelv, vagy mert rossz volna a fordítás. Viszont Babits költészete elragadja az olvasót, a rímelésért azonban mindig fel kell áldozni valamit a tartalomból. Miközben Dante művének lényege nem a gyönyörködtes, sokkal inkább a mesélés, a tanítás, az értékörzés, a példákvaló figyelmeztetés, ezért rímtelen verseléssel fordítottam, drámai jambusban, ezt használta *Madách* Az ember tragédiájában és *Katona* a Bánk bánban. Ezenkívül, ahogy Shakespeare is a maga korában, Dante kifejezetten modern szerző volt, úgy írt, ahogy

a „nyugatos” hagyománynak megfelelően felcicomázta, irodalmiasította Camus eredetileg rendkívül hétköznapi szövegét. Az idegen lényege éppen ez a banalitás, ebben a kristálytisztá egyszerűségben tükröződik Camus írói szándéka és egzisztencializmusa. Ehhez képest Gyergyai olyan kifejezéseket használ, mint réveteg, ipse, cigarettacsutkát csikk helyett, az idősek otthonát aggápolóknak vagy menhelynek fordítja.

A köztudatba beépült, az anekdota szerint nem is Gyergyaitól, hanem szerkesztőjétől, *Il-és Endrétől* származó Közöny címmel is bajok vannak: tulajdonképpen korrekten foglalja össze a kisregény mondanivalóját, de nem egészen pontos. Ezt a következőképp magyarázza Ádám Péter a Nagyvilág 2015. júliusi számában: „Az a baj vele, hogy – egyrészt – rövidre zárja (ha ugyan nem viszi rossz irányba) a regény értelmezését, másrészt idegen a szerző szándékától (már csak azért is, mert Camus-t, a naplóból tudjuk, rögeszmésen foglalkoztatta a l'étranger szó jelentése). Annál is inkább, mivel Camus csak tejüvegen át mutatja a főhőst, akinek kétségtelenül az idegenség az egyik legfontosabb jellemvonása. Meursault nemcsak idegenként jár-kel a világban, nemcsak idegen számos embertársának szemében (legfőképp azok szemében, akik ítélkeznek felette), de tulajdon életében is idegenként mozog, mi több, mintha abban a bizonyos drámai pillanatban még az uja is idegenként – függetlenül Meursault egész személyiségétől és érzésvilágától – húzná meg a ravaszt.” Az új magyar cím tehát nemcsak hűségesebb az eredetihez (franciául *L'Étranger* a regény címe), hanem erőteljesebb és tisztább értelmezést is lehetővé tesz.

A nem teljesen helytálló régi címmel egyébként nem csak a Camus-fordítóknak gyűlt meg a bajuk. Tavaly szintén az áprilisi könyvfesztiválra jelent meg J. D. Salinger kultregényének, a Zabhegyezőnek az új kiadása merőben más, Rozsban a fogó címmel. Fordítója az a *Barna Imre* volt, aki most az új Camus-t is szerkesztette. A beatkorszak előfutárának, a hatvanas évek emblematikus regénye címének és jellegzetes mondatának megváltoztatása botrányt kavart az Európa Könyvkiadó háza táján (leginkább internetes berkekben). Így nem is véletlen, hogy a könyv mindenki kapott egy tájékoztató füzetet, amelyben Barna Imre elmagyarázza, miért kellett hozzányúl *Gyepes Judit* szövegéhez. Egyrészt azért (amint azt a fentiek után kitalálhatják), mert a regény nyelvi közege előregedett, a jampeckiszólások archaizálódtak, miközben Salinger művének polgárpukkasztó nagyszerűsége éppen abban állt, hogy a főhős, Holden 17 éves stílusában írt. De a hatvanas években, amikor Gyepes kezébe került a könyv, a köznyelv nem lehetett az irodalmi szöveg része, a fordító itt-ott csalásra kényszerült. Valahogy érzékeltetnie kellett a Holden fejébe minduntalan visszatérő, *Robert Burns* verséből lett gyermekdal (a főszereplő állandóan összekeveri benne a zab- és rozsföldeket) és az eredeti cím (*The Catcher in the Rye*) közötti kapcsolatot, így született meg a frappáns, ámde félreértelmezhető Zabhegyező, amely akkoriban a főszereplő alakját is jellemezte. Ám az azóta eltelt ötven-egynéhány évben itthon is ismert lett a baseball, így érthetővé vált a 'catcher' (fogó) kifejezés; Salinger már a regényben tisztázza, hogy a Burns-versben rozsföldekről van szó; és ami a legfontosabb: a mai olvasó számára Holden nem egy Kukutyinban zabot hegyező, léhűtő kamaszfiút testesít meg, hanem a világban helyét nem találó, elveszett gyereket. Így lett a Zabhegyezőből Rozsban a fogó, Holden pedig ismét úgy beszél, mint élő kortársai – ami persze sokaknak nem tetszik.

Az új szöveg sokszor tiltakozást vált ki az olvasókból. Esetleg félelmet, nehogy a szép régi fordítás eltűnjön a süllyesztőben. De nem fog. Miért is tűnne? Azt senki nem szabja meg, hogy az Arany- vagy a Nádasdy-féle Hamletet olvassuk, mint ahogy azt sem, a régi vagy új Camus-t vegyük-e le a polcra.

Szerényi Gábor rajza

– Az újrafordítás nem mást jelent, mint hogy előttem valaki már készített magyar változatot a szövegből, létezik már magyar fordítás. Az pedig, hogy a világirodalom klasszikusait egymás után többen is lefordítják, az 1850-es évek óta létező irodalmi hagyomány – hangsúlyozza Nádasdy Ádám költő, műfordító, egyetemi tanár. – Csak hogy a kommunista rendszer alatt a fordítási gyakorlatban beállt az az érthetően védekező, ortodox álláspont, hogy nem kritizáljuk, nem bíráljuk a szép, régi szövegeket, mert még a végén kötelezővé tesznek valami szörnyű új változatot. Ez a szemlélet a nyolcvanas években kezdett lazulni, *Eörsi István* volt az első, aki elő mert állni új fordításokkal.

De miért van egyáltalán szükség új fordításokra? – merülhet fel a kérdés sokakban jogosan. A válasz sok mindentől függ. A probléma egyrészt magából a fordítási tevékenységből fakad, ahogy *Babits Mihály* írta: „A fordítás hálátlan munka, mert a legjobb is megalkuvás és nem tökéletes; hibát mindig lehet benne találni és erényeit nem

a piacon beszéltek, így bizonyos kifejezéseket kénytelen voltam modernizálni.

Ennek megfelelően az új fordításban Akhilleuszt nem leigazza a szerelem, hanem belebukik, és a kissé régies kéjvágy, bujaság helyett a hétköznapiabb testiség kifejezést találjuk a szövegben, amely egyszerűbb, könnyebben olvasható, mint korábbi változatai.

Ugyanakkor van olyan eset is, amikor nem egyszerűen „eljár az idő” egy fordítás felett, nemcsak nem tökéletes a magyarítás, hanem egyenesen rossz, helytelen: például *Gyergyai Albert* Camus-fordítása. Bár a Közöny a XX. század egyik legmeghatározóbb irodalmi alkotása, magyar olvasata mégis egészen mást mond, mint a francia eredeti. Így elsősorban Gyergyai hibáinak kijavítása vezette Ádám Pétert és Kiss Kornéliát, amikor belefogtak a regény újrafordításába, amely először – részletekben – a Nagyvilág irodalmi folyóirat hasábjain látott napvilágot tavaly. A múlt hét végi könyvbemutatón fény derült arra, a legsúlyosabb probléma a régi magyar szöveggel, hogy Gyergyai